
УДК 378.37.01 : 343.82 (477)

Петро Валерійович Дармограй,
здобувач Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Олег Анатолійович Матеюк,
*доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології
та морально-психологічного забезпечення Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький*

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОМУ СКЛАДУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті представлено методичні рекомендації щодо формування у майбутніх офіцерів пенітенціарної служби професійної компетентності, зокрема йдеться про необхідність організації професійної підготовки майбутніх офіцерів пенітенціарної служби на основі компетентнісного підходу з урахуванням особливостей їх управлінської службової діяльності.

Ключові слова: *офіцер пенітенціарної служби, професійна компетентність, методи, методичні рекомендації.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Діяльність офіцера пенітенціарної служби має важливе суспільне значення. У статті 6

Закону України “Про Державну кримінально-виконавчу службу України”, де визначено правові основи організації та діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України, її завдання та повноваження, зазначено, що Державна кримінально-виконавча служба України відповідно до закону здійснює правозастосовні та правоохоронні функції [3]. Йдеться про забезпечення формування системи наглядових, соціальних, виховних та профілактичних заходів, які застосовуються до засуджених та осіб, узятих під варту, а також про контроль за дотриманням прав людини і громадянина, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань, дотриманням законних прав та інтересів засуджених і осіб, узятих під варту.

Професійна діяльність офіцерів установ виконання покарань передбачає наявність у них особливих владних повноважень, права й обов’язків застосовувати владу від імені закону. Відповідальна й складна праця у сфері правового регулювання ставить офіцерам підвищені вимоги, з чим пов’язана і підвищена увага до формування професійної компетентності у майбутніх офіцерів пенітенціарної служби у процесі їх фахової підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення зазначеної проблеми та на які опирається автор. Опрацювання проблематики підготовки персоналу до роботи у пенітенціарних установах має тривалу історію. Концептуальні ідеї щодо підготовки пенітенціарного персоналу розроблено в працях О. Кістяківського, М. Лучинського, С. Познишева, І. Фойницького [4], які визначили необхідність спеціальної підготовки персоналу для роботи в тюрмах. У радянські часи важливим досягненням у цій сфері стали розробки вчених, що працювали в галузі “виправно-трудової педагогіки”, зокрема П. Люблінського, Б. Утевського, Е. Ширвіндта та А. Макаренка [2]. Сьогодні організаційно-правові засади і правозастосовну практику пенітенціарної системи досліджують юристи А. Галай, М. Яцишин, Д. Ягунов [5] та ін. У педагогіці концептуальні засади підготовки персоналу органів кримінально-виконавчої системи розробили І. Іваньков, М. Клімов, В. Синьов та ін. Окремі аспекти про-

фесійної компетентності фахівців правоохоронних органів вивчають І. Овсянніков, О. Євсюков, О. Коба, О. Коровкін, Н. Логінова, О. Тогочинський, Т. Трегубенко та ін., безпосередньо підготовку персоналу органів кримінально-виконавчої системи на основі компетентнісного підходу – Ю. Гагарін, В. Костенко [1], А. Хасіятуллін. Застосування компетентнісного підходу у цьому випадку дозволяє будувати навчальний процес відповідно до цілей професійної підготовки та вимог професійної діяльності, узгоджувати вимоги професійної діяльності з практико-орієнтованою спрямованістю освітніх навчальних програм.

Метою статті є висвітлення методичних рекомендацій науково-педагогічному складу щодо формування професійної компетентності у майбутніх офіцерів Державної пенітенціарної служби України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування професійної компетентності у майбутніх офіцерів пенітенціарної служби – це цілеспрямований і організований педагогічний процес цілеспрямованої взаємодії педагогічного колективу ВВНЗ із курсантами для підвищення рівня їх знань, умінь і навичок, розвитку якостей, що необхідні для ефективної професійної діяльності в установах виконання покарань.

Проведений теоретичний аналіз проблеми формування професійної компетентності в майбутніх офіцерів пенітенціарної служби у процесі їх фахової підготовки та результати експериментального дослідження дозволили обґрунтувати методичні рекомендації щодо формування зазначеної професійно важливої властивості.

Загальною методологічною основою формування професійної компетентності у майбутніх офіцерів пенітенціарної служби є компетентнісний (визначає необхідність побудови навчального процесу відповідно до результатів підготовки фахівця), системний (дозволяє розглядати професійну компетентність офіцера пенітенціарної служби як комплекс взаємозалежних елементів у єдності із зовнішніми факторами та зовнішнім середовищем), інтегративний (допомагає узгодити цілі правової підготовки та формування професійної компетентності, визначити систему правових, психолого-педагогічних знань, умінь і навичок, які забезпечують високий рівень професійної компетентно-

сті), аксіологічний (визначає значення оцінної діяльності фахівця як специфічного засобу, що сприяє підвищенню його правосвідомості й правової культури), діяльнісний (передбачає при організації процесу професійної підготовки майбутніх офіцерів пенітенціарної служби включення їх у різноманітну щодо видів і змісту діяльність для формування у них умінь і навичок професійної компетентності) та особистісно орієнтований (дозволяє розвивати в курсантів вияви яскраво індивідуального, більш диференційовано підходити в навчальному процесі до сукупності знань, які необхідно передати майбутнім фахівцям) підходи. Важливе значення має також дотримання принципів професійної спрямованості, гуманізму, суб'єктивної значимості формування професійної компетентності, соціалізації, наступності, рефлексивності та ін.

Під час формування у майбутніх офіцерів пенітенціарної служби професійної компетентності слід урахувати, що виконання завдань професійної діяльності в установах виконання покарань потребує від офіцерів уміння орієнтуватися й приймати рішення у складних стандартних та екстраординарних ситуаціях. У цьому контексті для підготовки майбутніх офіцерів до професійної діяльності важливе значення має навчання їх універсальних прийомів, способів, алгоритмів професійної діяльності, тобто загального “механізму” правозастосовної, розумової, психічної діяльності, які в сукупності дозволять ефективно виконувати конкретні професійні завдання. З огляду на це важливо організувати професійну підготовку майбутніх офіцерів пенітенціарної служби на основі компетентнісного підходу з урахуванням особливостей їх управлінської службової діяльності.

Для формування у майбутніх офіцерів пенітенціарної служби управлінських та комунікативних навичок слід використовувати різні методи, зокрема такі технології навчання, які імітують реальні ситуації й моделюють конкретні способи дії. При цьому найбільш ефективними методами практико-орієнтованого навчання, як показує досвід експериментальної роботи, є аналіз конкретних ситуацій та вирішення професійних завдань. Зокрема метод аналізу конкретних ситуацій допомагає створювати сприятливі умови для набуття і розвитку умінь

аналізувати та приймати обґрунтовані рішення в управлінській діяльності. Завдяки цьому методу курсанти можуть навчитися вирішувати більш чи менш складні завдання майбутньої професійної діяльності та управлінські проблеми, що впливають із ситуаційного опису.

У свою чергу метод вирішення професійних завдань можна розглядати як головний дидактичний засіб професійної підготовки майбутніх офіцерів-керівників, як системотвірний елемент в системі формування їх готовності до управління колективом. Вирішення таких видів професійно-орієнтованих завдань, як пізнавально-пошукові, логіко-пошукові, дослідницькі, репродуктивні, рефлексивно-оцінні та творчі, допомагає підвищити рівень пізнавальних потреб майбутніх офіцерів пенітенціарної служби та ефективно формувати у них навички управлінської діяльності. Загалом цей метод через “наближення” навчальної (аудиторної) ситуації до реальної, вирішення курсантами практичних завдань цілепокладання й планування діяльності, пошуку потрібної інформації дозволяє формувати значимі для майбутньої професійної діяльності особистісні якості та необхідні уміння і навички.

При формуванні у курсантів професійної компетентності важливо враховувати, що у діяльності офіцера пенітенціарної служби під час роботи із засудженими часто виникають ситуації, коли законодавчі рамки з різними обмеженнями не завжди відповідають потенціалу педагогічних форм, засобів і методів, а також те, що педагогічні рішення завжди персоніфіковані й багато в чому визначаються особистісними особливостями засудженого й представника пенітенціарної служби. З огляду на це слід розглядати професійну діяльність офіцера пенітенціарної служби як своєрідну сукупність вирішення послідовних проблем, що вимагає від нього певних навичок роботи із проблемними ситуаціями. Саме тому важливо використовувати методи проблемного навчання, яке суттєво впливає на формування діяльнісного компонента професійної компетентності майбутніх офіцерів пенітенціарної служби. Вирішення курсантами створених у навчальному процесі проблемних ситуацій стимулюватиме розвиток їх управлінських здібностей та загалом пізнавальної активності.

З огляду на те, що професійна діяльність офіцера органів пенітенціарної служби відрізняється високим ступенем соціальної відповідальності, консервативності ціннісних орієнтацій, суворою регламентацією умов, важливо звертати увагу на формування світоглядної готовності офіцерів до роботи із засудженими. Територія виправної установи є у філософському розумінні – ареною боротьби світоглядів (суспільного й злочинного), тому що у свідомості засуджених є серйозні протиріччя між загальнолюдськими цінностями, ідеалами й злочинними установками. Для подолання у засуджених цих протиріч між цінностями, ідеалами й оцінкою реальності, незадоволеністю своїм становищем у соціально-економічній і духовній сферах, а також для вирішення різних проблем, розуміння поточної ситуації як етапу розвитку або кризи слід передбачити не тільки засвоєння курсантами комплексу спеціальних і правових знань, що стосуються їх посадових обов'язків, але й звертати увагу на усвідомлення ними своєї відповідальності за ухвалені рішення, прийняття цінностей і орієнтирів гуманістичного світогляду, розуміння загальних законів і принципів світобудови, свого місця у світі. У цьому контексті слід використовувати потенціал гуманітарних дисциплін, що дозволяють розвивати у майбутніх офіцерів пенітенціарної служби системне бачення категорій вини та покарання, розуміння вибору життєвої стратегії та вироблення загального алгоритму впливу на особистість. Для цього важливо конструювати зміст професійної підготовки майбутніх офіцерів пенітенціарної служби на основі системи професійних, правових та гуманістичних ціннісних пріоритетів як особистісного, так і професійного життя.

З урахуванням того, що для вирішення професійних завдань офіцер установи виконання покарань постійно спілкується з іншими людьми, зокрема колегами, співробітниками інших служб, представниками громадських організацій, засудженими, їх родичами, іншими громадянами, при цьому у кожній ситуації офіцер має уміти налагодити конструктивний контакт зі співрозмовником, уміти здійснювати необхідний індивідуально-виховний вплив на засуджених у процесі індивідуально-виховної роботи, велику увагу при формуванні про-

фесійної компетентності у майбутніх офіцерів пенітенціарної служби слід звернути на формування у них комунікативних навичок.

У цьому контексті найбільш ефективними слід вважати інтерактивні методи. Такі інтерактивні методи, як дискусія та ділова гра, дозволяють створювати в навчальному процесі ситуації взаємодії, опосередковані змістом професійної діяльності, зокрема ситуації прийняття управлінських рішень, взаємодії з керівництвом й підлеглими, а також ситуації розподілу обов'язків під час організації роботи установи виконання покарань і т. д. Використання інтерактивних методів допомагає вчити майбутніх фахівців усвідомлено й кваліфіковано діяти в різних ситуаціях професійної взаємодії.

З огляду на те, що для професійної компетентності офіцерів пенітенціарної служби найважливіше значення мають ті здатності, які значимі для конкретної предметної діяльності, а також ті, які стосуються загального рівня особистісного розвитку, у тому числі й готовність самостійно підвищувати рівень своєї професійної компетентності, для формування їх професійної компетентності важливо звертати увагу на активізацію самостійної роботи під час планових занять і самостійної підготовки. Під час організації різних видів індивідуальної і колективної навчальної діяльності курсантів слід відповідно до мети й завдань навчальної роботи, а також необхідного результату розробити належне навчально-методичне забезпечення, що має охоплювати систему завдань, засобів та рекомендації щодо їх виконання, а також оціночні засоби для поточного та підсумкового контролю.

При розробці системи завдань для самостійного опрацювання слід урахувувати структуру й логіку навчального матеріалу дисципліни, визначити необхідний та достатній обсяг понять. Ці завдання мають бути різного рівня складності, а також відповідати вимогам послідовності та доступності, опиратися на здобуті знання й життєвий досвід курсантів, викликати у них інтерес. У методичних рекомендаціях щодо самостійної роботи необхідно вказати на її мету, передбачити необхідні пояснення, коментарі, послідовність виконання завдань. За необхідності слід запропонувати ключову інформацію з теми самостійної роботи, а також опорні схеми, смислові опори та

ін. Таке структурування інформації має допомогти курсантам більш глибоко засвоювати, усвідомлювати та виконувати різні види навчальної діяльності.

Для формування професійної компетентності у майбутніх офіцерів пенітенціарної служби слід використовувати модель формування цієї професійно важливої властивості. Модель формування професійної компетентності майбутніх офіцерів пенітенціарної служби є системою, що охоплює мету й завдання, методологічну основу (принципи функціонування), умови перебігу технологічного процесу, зміст роботи, механізми взаємодії, прийоми й способи досягнення мети та результат. За характером відтворених сторін оригіналу ця модель є структурно-функціональною, оскільки вона імітує спосіб поведінки (функцію) оригіналу та враховує структуру власне професійної компетентності. Структурними блоками моделі є цільовий блок, індивідуально-професійний, змістово-організаційний та оціночно-результативний.

Висновки. Отже, основними методичними рекомендаціями щодо формування в майбутніх офіцерів пенітенціарної служби професійної компетентності є такі: 1) використання компетентнісного, системного, інтегративного, аксіологічного, діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів; 2) дотримання принципів професійної спрямованості, гуманізму, суб'єктивної значимості формування професійної компетентності, соціалізації, наступності, рефлексивності та ін.; 3) організація професійної підготовки майбутніх офіцерів пенітенціарної служби на основі компетентнісного підходу з урахуванням особливостей їх управлінської службової діяльності; 4) використання технологій навчання, які імітують реальні ситуації і моделюють конкретні способи дії для формування у майбутніх офіцерів пенітенціарної служби управлінських та комунікативних навичок; 5) застосування методу вирішення професійних завдань як системотвірного елемента в системі формування навичок управління колективом; 6) використання потенціалу гуманітарних дисциплін для формування у майбутніх офіцерів пенітенціарної служби системного бачення категорій вини та покарання, розуміння вибору життєвої стратегії та вироблення загального алгоритму впливу на особистість та ін.

Перспективами подальших наукових розвідок у цьому напрямі є вивчення потенціалу гуманітарних дисциплін для формування світоглядної та ціннісної основи професійної компетентності майбутніх офіцерів пенітенціарної служби, а також порівняльний аналіз зарубіжного досвіду формування професійної компетентності представників пенітенціарних установ.

Список використаної літератури

1. Костенко В. А. Формування професійної компетентності молодшого начальницького складу кримінально-виконавчих установ : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Костенко Василь Андрійович. – Хмельницький, 2008. – 302 с.
2. Макаренко А. С. Дисциплина, режим, наказание и поощрение / А. С. Макаренко // Пед. соч. : в 8 т. – Т. 4. – С. 139–153.
3. Про Державну кримінально-виконавчу службу України [Електронний ресурс] : Закон України від 23.06.2005 № 2713–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 30. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/>
4. Фойницкий И. Я. Учение о наказании в связи с тюремным ведением / И. Я. Фойницкий. – СПб. : Тип. М-ва пут. сообщ. (А. Бенке), 1889. – 514 с.
5. Ягунов Д. В. Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування / Д. В. Ягунов. – 4-те вид., перероб. та доп. – Одеса : Фенікс, 2011. – 445 с.
6. Діденко О. В. Характеристика структурних компонентів творчості як професійної якості офіцерів-прикордонників / Олександр Діденко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / ред. кол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. – Запоріжжя. – 2009. – Вип. 55. – С. 143–150.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Діденко О. В.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015

Дармограй П. В., Матеюк О. А. Методические рекомендации научно-педагогическому составу по формированию у будущих офицеров пенитенциарной службы профессиональной компетентности в процессе профессиональной подготовки

В статье представлены методические рекомендации относительно формирования у будущих офицеров пенитенциарной службы про-

фессиональной компетентности, в частности речь идет о необходимости организации профессиональной подготовки будущих офицеров пенитенциарной службы на основе компетентностного подхода с учетом особенностей их управленческой служебной деятельности; с использованием технологий обучения, которые имитируют реальные ситуации и моделируют конкретные образы действия для формирования у будущих офицеров пенитенциарной службы управленческих и коммуникативных навыков, а также потенциала гуманитарных дисциплин для формирования у будущих офицеров пенитенциарной службы системного видения категорий вины и наказания, понимания выбора жизненной стратегии и использования системного алгоритма влияния на личность осужденного.

Ключевые слова: *офицер пенитенциарной службы, профессиональная компетентность, методы, методические рекомендации.*

*Darmogray P. V., Mateiuk O. A. **Methodological recommendations to teaching staff on the formation of professional competence during professional education in future officers of the Penitentiary Service***

The article presents the methodological recommendations of the formation of professional competence in future officers of Penitentiary Service, in particular it goes about the necessity of competent, systematic, integrative, axiological, active and personally oriented approach usage; adherence to the principles of professional orientation, humanism, subjective importance of formation of professional competence, socialization, continuity, reflectivity etc. The author draws attention to the importance of professional training of future officers of the Penitentiary Service on the basis of competent approach, taking to account the characteristics of their management employment activities and usage of educational technologies that simulate real situations and model specific ways of action for the formation of management and communication skills in future officers of the Penitentiary Service.

Given the fact that the professional activities of an officer of the Penitentiary Service have a high degree of social responsibility, conservativeness of values, regimentation of conditions, according to the author, it is important to pay attention to the formation of ideological officers preparedness to

work with convicts. It goes about potential humanitarian disciplines, that allow to develop a systematic vision of guilt and punishment categories in future officers of the Penitentiary Service, understanding the choice of life strategy and developing general impact algorithm on the individual of prisoner. P. V. Darmogray offers to create the content of Penitentiary Service future officers' professional training based on the system of professional, legal and humanistic value priorities both in private and professional life.

Given the fact that to solve professional problems the officer of the penitentiary body constantly communicating with other people, in particular, with colleagues, employees of other services, representatives of public organizations, prisoners, their relatives and other citizens, while in every situation officer must be able to establish a constructive contact with a person, to be able to make the necessary personal and educational impact on convicted in the process of individual and educational work, and according to the author a great attention should be paid, while the formation of professional competence in future officers of the Penitentiary Service, to formation of their communication skills using interactive methods. These techniques help to teach future professionals to act consciously and sufficiently in different situations of professional interaction.

For the formation of professional competence in future officers of Penitentiary Service the researcher considers it necessary to use a model of this professionally important characteristic. The model of professional competence formation of officers of Penitentiary Service is a system that encompasses the purpose and objectives, methodological framework (principles of functioning), the terms of the course of the technological process, job content, interaction mechanisms, methods and ways of achieving goals and result. The nature of the original parties reproduced in this model is the structural and functional, as it simulates the way of behavior (function) of the original and takes into account the structure of the professional competence itself. Building blocks of the model are the target block, individual and professional, contextual and organizational, evaluative and effective.

Keywords: *officer of the Penitentiary Service, professional competence, methods, methodological recommendations.*